

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ В ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ

УДК 159.9:007.03

DOI: 10.31652/2412-1142-2025-75-115-126

Візнюк Інесса Миколівна

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6538-7742
innavisnyuk@gmail.com

Долинний Сергій Сергійович

доктор філософії (PhD),
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3555-5818
dolynnyis@gmail.com

Долинна Анна Сергіївна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії,
завідувач відділу аспірантури і докторантури,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8500-534X
anna_polishchukpas@ukr.net

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Сучасні тенденції методології наукових психолого-педагогічних досліджень характеризуються зростанням використання кількісних методів, зокрема великих даних та нейронаук, паралельно з розвитком якісних підходів, таких як феноменологічні дослідження та дискурс-аналіз. Особливу увагу приділяють поєднанню кількісних та якісних методів, а також етичним аспектам досліджень. Відкрита наука є ключовим трендом, сприяючи прозорості та відтворюваності результатів. Дослідження спрямовані на поглиблення розуміння психічних процесів, враховуючи вплив цифрових технологій та необхідність практичного застосування результатів у різних сферах життя.

У дослідженні виявлено актуальність проблеми кризи в психологічних дослідженнях, що впливає на підготовку майбутніх науковців. Проте, навіть за наявності труднощів, висока професійна компетентність аспірантів є ключовим фактором для успішної наукової діяльності. Результати підкреслюють важливість ґрунтовних знань та розуміння наукового апарату. Професійна компетентність аспірантів визначається як інтегральна характеристика, що включає глибокі теоретичні знання, науково-дослідні, комунікативні та організаційні навички, а також дотримання академічної доброчесності. Дослідження спростовує перманентність кризових явищ у психологічній науці, демонструючи, що високий рівень професійної компетентності є запорукою успішної наукової кар'єри аспірантів.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження мають зосереджуватися на застосуванні наукових методів для забезпечення об'єктивності та достовірності знань. Використання психологічних експериментів, статистичного аналізу та доказової бази дозволяє встановлювати закономірності та забезпечує повторюваність результатів, що є ключовими характеристиками науки. Відмова від наукових методів ставить психологію під загрозу втрати статусу наукової дисципліни, оскільки без чіткої системи верифікації тверджень її теорії та методи залишаються під сумнівом.

Ключові слова: методологія психологічних досліджень, наукові психологічні дослідження, сучасні тенденції, етичні аспекти, уніфікація методологічних підходів, якість освіти.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку українського суспільства вимагають розв'язану актуальних питань психології, зокрема формування здатності вирішувати комплексні проблеми в професійній та дослідницько-інноваційній діяльності, що передбачає переосмислення наявних знань та створення нових і сприяє розвитку потенціалу психолога-науковця.

Сучасний розвиток психології, як науки, вимагає постійного вдосконалення методологічних підходів до дослідження психічних явищ. В умовах швидких змін у науковій сфері, інтеграції нових технологій та застосування міждисциплінарних методів, виникає потреба в адаптації методів наукових психологічних досліджень до нових викликів. Є необхідність формулювання ефективних, об'єктивних та інноваційних підходів щодо дослідження психіки людини, що дозволяють науковцям глибше й точніше вивчати психічні процеси, поведінку та соціальні явища в умовах сучасних технологічних і соціальних змін. Здобувачі третього рівня вищої освіти мають засвоїти знання щодо методів наукових досліджень, використовуючи їх в контексті самостійного проведення досліджень та написання дисертацій. Головним завданням учасників освітнього процесу є формування в здобувачів системи знань про методи, організацію та види науково-психологічного дослідження, а також навички розроблення сценаріїв досліджень, інтерпретації та узагальнення наукових фактів, про що йтиметься далі в статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці О. Романовського, Т. Гури та О. Пономарьова зумовлені переважно соціально-психологічними аспектами освіти, зокрема, формуванню професійної компетентності, розвитку особистості в освітньому середовищі. Їхні роботи допомагають зрозуміти, як соціально-психологічні фактори впливають на процес навчання в аспірантурі, як формуються професійні якості майбутніх науковців та викладачів. У своїх працях вони розглядають соціально-психологічні аспекти керівництва, зокрема, вплив соціальних факторів на формування лідерських якостей, що є важливим для розуміння того, як освітнє середовище аспірантури впливає на розвиток фахової компетентності здобувачів освіти [1–10].

Р. Гуревич, М. Кадемія, Т. Ільніцька, Н. Опушко, Г. Плахотнюк стверджують, що сучасна освіта, зосереджена на минулому та стандартизованих технологіях й не здатна підготувати фахівців до майбутніх викликів, що потребують творчого та нестандартного мислення. Такий фахівець упорається зі стандартними завданнями, але зіткнеться з труднощами під час розв'язання нових завдань. Саме тому тенденції в науці мають ґрунтуватися на потребі в мобільних фахівцях, що зумовлює підвищення якості освіти згідно з вимогами ринку праці й цифрової економіки та призводить до змін в освіті [7, с. 32].

Метою статті є аналіз та узагальнення сучасних тенденцій методології наукових психологічних досліджень, виявлення основних методів і підходів, які використовуються в психології для вивчення психічних явищ, а також розробка рекомендацій для покращення методологічної основи досліджень у психологічній науці в умовах розвитку нових технологій та наукових підходів. Гіпотеза дослідження щодо перманентної кризи в психологічних дослідженнях полягає в тому, що наявність недостатньо чітко визначених меж між науковими, паранауковими та псевдонауковими підходами в психології сприяє постійному розвитку наукової кризи в цій галузі, що, в свою чергу, обмежує прогрес у психологічних дослідженнях та ускладнює їх практичне застосування. Тому подолання цієї кризи потребує більш чіткої методологічної основи, визначення критеріїв науковості та інтеграції науково обґрунтованих методів у психологічну практику. В психології перманентна криза проявляється через постійні суперечності між різними парадигмами та методологіями, що ускладнює досягнення консенсусу та розвитку науки. Для подолання цієї кризи можуть бути застосовані такі критерії (рис. 1).

Рис. 1. Критерії подолання перманентної кризи в психології

Уніфікація методологічних підходів зумовлена встановленням єдиних стандартів та критеріїв для проведення досліджень, що сприятиме зменшенню розбіжностей між різними школами та напрямками в психології. *Інтеграція теоретичних концепцій* зумовлена поєднанням різних теоретичних моделей дозволить створити більш цілісне та комплексне розуміння психологічних явищ. *Розвиток міждисциплінарних досліджень* ґрунтується у співпраці з іншими науками, такими як нейробіологія, соціологія та медицина, що сприятиме в розширенні перспектив та глибшому розумінні психологічних процесів. *Покращення якості освіти та підготовки дослідників* полягає в забезпеченні високого рівня підготовки фахівців (вмотивованості та лідерській позиції здобувачів щодо покращення якості досліджень), які володіють сучасними методами дослідження та критичним мисленням, що сприятиме підвищенню якості наукових робіт та зменшенню впливу паранаукових підходів [1; 3; 8].

Застосування цих критеріїв може сприяти подоланню перманентної кризи в психології та забезпечити її стабільний розвиток як науки.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Психологія виникла як гуманітарна дисципліна – наука про душу. З часом вона зазнала впливу різних наук, спершу філософії, а пізніше, зокрема, педагогіки та медичних наук. Сучасна психологія тісно пов'язана з природничими науками, особливо з біологією, завдяки подвійній природі людини як соціальної та біологічної істоти. Знання з цих галузей використовуються для кращого розуміння психічних явищ. У своєму розвитку психологія пройшла кілька етапів [4; 7]:

1. Психологія як наука про душу (більше 2000 років тому), де душу вважали поясненням усіх незрозумілих явищ.
2. Психологія як наука про свідомість (XVII століття), що виникла на фоні розвитку природничих наук, де свідомість трактували як здатність думати, відчувати і бажати.
3. Психологія як наука про поведінку (XX століття), коли основною метою стало спостереження за поведінкою людини через експерименти.
4. Сучасна психологія вивчає об'єктивні закономірності психіки, її прояви та механізми, аналізуючи як свідомі, так і несвідомі психічні явища.

Сучасна психологія поєднує гуманітарний і природничий підходи, розглядаючи психіку як посередника між суб'єктивним і об'єктивним. Ці два підходи – гуманітарний і природничий – часто конфліктують. Фахівці природничих наук закидають гуманітаристам відсутність об'єктивних методів, а гуманітарії заперечують можливість однозначного визначення людської особистості в матеріалістичних наукових спробах. Тенденція витіснення гуманітарного підходу природничим спостерігається не лише в психології, а й в інших науках, як, наприклад, у розвитку хімії та астрономії з алхімії та астрології. Гуманітарний підхід намагається швидко заповнити прогалини в знаннях, пропонуючи прості пояснення, а науковий підхід ставить за мету об'єктивне, перевірене дослідження. Саме ця тенденція характерна для наук, що вивчають закономірності об'єктивної реальності [1; 3; 4; 8].

Прерогативою сучасних психологічних досліджень має бути застосування наукових методів дослідження для того, щоб здобувати об'єктивні, перевірені знання. Наукові методи дозволяють встановлювати закономірності, проводити контрольовані експерименти, використовувати статистичні дані та робити висновки на основі доказів, що створює основу для об'єктивності й повторюваності результатів та є основними ознаками науки. Без цих методів психологія ризикує залишитися в статусі «підвішеного» поля, де немає чіткої та достовірної системи перевірки тверджень. Якщо дисципліна не використовує строго наукові підходи, її теорії та методи можуть бути піддані сумніву, оскільки не можна забезпечити їх повторюваність і верифікацію, що властиво точним наукам [3; 10].

У результаті це може призвести до того, що певні напрямки в психології будуть вважатися паранауковими або псевдонауковими, оскільки вони не можуть бути спростовані через розмитість формулювань і не дозволяють робити наукові прогнози, такі теорії не претендують на високу надійність. К. Поппер уважав, що це не робить їх марними, адже багато з них мають практичне застосування. Проте з часом їх замінюють більш досконалі науково обґрунтовані методи. Він розвинув ідею, що теорія є науковою лише тоді, коли вона може бути поставлена під сумнів і спростована через емпіричні спостереження або експерименти. Таким чином, наука рухається вперед через постійне тестування та корекцію своїх теорій [4; 6].

Псевдонаукові дослідження або теорії часто претендують на науковість, але не відповідають науковим стандартам і методам. Якщо психологічний експеримент не інтегрує наукові методи, його результати можуть залишатися необ'єктивними або суб'єктивними, оскільки без застосування стандартів наукових підходів неможливо забезпечити повторюваність, перевіреність і достовірність одержаних відомостей. У психології важливо, щоб результати експериментів можна було об'єктивно оцінити та підтвердити іншими дослідниками, інакше вони залишаються сумнівними й не можуть бути використані для формулювання наукових теорій [2; 8].

Без застосування наукових методів, таких як контрольовані змінні, статистичний аналіз або точне формулювання гіпотез, експериментальні результати можуть бути спотворені особистими переконаннями дослідника або випадковими чинниками, що ставить під сумнів значимість дослідження в контексті психології як науки. Тільки застосування наукових методів гарантує об'єктивність і надійність висновків, що є необхідним для розвитку психології як експериментально-пошукової науки (табл. 1). Крім того, в психологічних дослідженнях широко використовуються теоретичні методи, такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, формалізація, абстрагування та моделювання, що допомагають глибше зрозуміти та пояснити психічні явища, формулювати гіпотези та розробляти теоретичні концепції [1; 6; 7].

Методи активного впливу на особистість, зокрема корекційні та психотерапевтичні техніки, широко застосовуються в психології для корекції поведінки, емоційного стану та розвитку особистості. Вибір конкретного методу або техніки залежить від індивідуальних потреб клієнта, характеру проблеми та кваліфікації терапевта. Часто фахівці комбінують різні підходи для досягнення оптимальних результатів [3, с. 32].

Наразі, в психології досі не відбулося чіткого розмежування між науковими, паранауковими та псевдонауковими знаннями. Через наявність чисельних неузгоджених парадигм та постійну появу нових створюється ефект перманентної кризи в цій науці, що зумовлено такими аспектами як зазначено на рисунку 2. Психологія поєднує як гуманітарні, так і природничі науки, що створює труднощі у виборі методів дослідження, адже психічні процеси складно об'єктивно виміряти. Наявність різних теоретичних напрямів (наприклад, біхевіоризм, психоаналіз, когнітивна психологія), які часто не сумісні між собою, також ускладнює формування єдиного наукового підходу [5; 7; 9].

Методи сучасних наукових психологічних досліджень

Види методів	Характеристика
1	2
Пізнавальні (дослідницькі) методи	
Спостереження	Систематичне спостереження за поведінкою та діяльністю об'єкта дослідження
Опитування	Збір інформації за допомогою запитань, що дозволяють отримати дані про думки, почуття та переконання респондентів
Тестування	Використання стандартизованих інструментів для оцінки різних аспектів психічної діяльності.
Експеримент	Контрольоване дослідження, яке дозволяє вивчати причинно-наслідкові зв'язки між змінними
Методи активного впливу на особистість (методи корекції або психотерапевтичні техніки)	
Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ)	Техніка, яка фокусується на зміні негативних думок та поведінки, допомагаючи особистості розвивати більш адаптивні способи мислення та реагування
Психодинамічна терапія	Техніка, заснована на вивченні несвідомих процесів та минулого досвіду, допомагає зрозуміти, як минулі події впливають на поточну поведінку та емоції
Гештальт-терапія	Підхід акцентує увагу на усвідомленні поточних переживань та емоцій, сприяючи інтеграції різних аспектів особистості для досягнення більшої цілісності
Психоаналітична терапія	Техніка, заснована на теоріях З. Фрейда, яка досліджує вплив несвідомих мотивів та бажань на поведінку й емоції, прагнучи досягти глибокого розуміння внутрішніх конфліктів
Сімейна терапія	Метод зосереджений на взаємодії між членами родини, аналізуючи сімейні динаміки та їх вплив на індивідуальну поведінку та емоційний стан
Арт-терапія	Використання творчих виразів (малювання, музики чи драми), для вираження та обробки емоцій, що може бути корисним для тих, хто має труднощі з вербальним вираженням почуттів
Терапія прийняття та обов'язку (АСТ)	Підхід поєднує стратегії прийняття своїх емоцій та зобов'язань перед особистими цінностями, сприяючи більш гнучкому та адаптивному способу життя
Експозиційна терапія	Застосовується для лікування фобій та тривожних розладів, поступово знайомлячи клієнта з об'єктом страху в контрольованому середовищі для зменшення тривожності

Психологія є надзвичайно багатоманітною наукою, в якій наявні чисельні школи, теорії та підходи до вивчення психічних явищ (наприклад, когнітивна, біхевіористична, психоаналітична, гуманістична психологія та ін.). Всі ці різні парадигми часто не узгоджуються між собою, кожна з них пропонує своє розуміння психіки та використовує різні методи дослідження. Така ситуація створює певний хаос і труднощі в стандартизації наукових підходів, що ускладнює визначення меж між наукою та іншими типами знань [2; 5; 9].

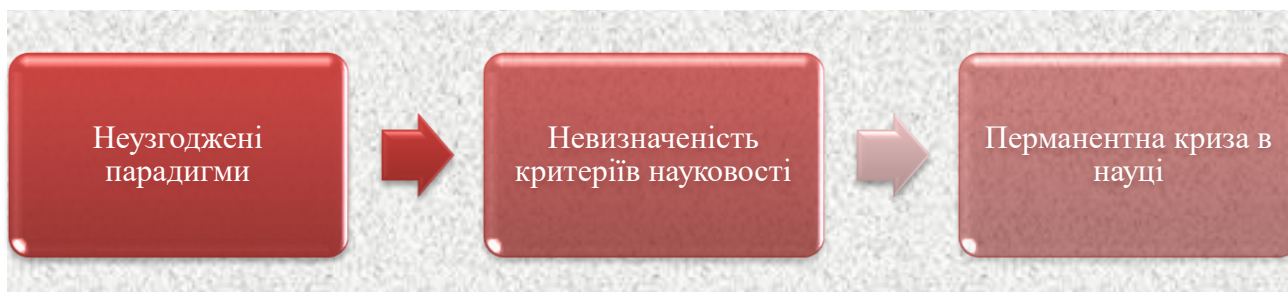

Рис. 2. Виклики та наслідки ефекту перманентної кризи в психології

Психологія, на відміну від точних наук, часто стикається з проблемою визначення чітких критеріїв науковості, оскільки досліджуваний предмет (психічні процеси та поведінка) має складну і суб'єктивну природу, що дозволяє різним підходам (деяким з яких притаманні паранаукові або псевдонаукові елементи) претендувати на науковість без достатнього рівня об'єктивності й підтвердження через експериментальні дані [3; 4].

Оскільки психологія розвивається на перетині різних дисциплін – соціальних, медичних, природничих та гуманітарних – і часто стикається з труднощами у верифікації своїх теорій, вона перебуває у постійному стані пошуку оптимальних методів та парадигм, що може призводити до так званої «кризи» в науці, де багато ідей, теорій та напрямів не знаходять остаточного підтвердження або ж паралельно існують без належної інтеграції. Таким чином, через ці фактори психологія не змогла досягти єдиного консенсусу щодо розмежування між науковими, паранауковими і псевдонауковими знаннями, що створює умови для виникнення постійної наукової кризи і сумнівів щодо її науковості. Наука постійно перебуває в процесі пошуку оптимальних теорій, методів і парадигм, що робить її розвиток нестабільним і суперечливим [7; 9].

Дослідження якості науковості в психології, проведені в Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, обґрунтовані тим, що рівень освіти здобувачів третього рівня вищої освіти безпосередньо залежить від здатності ефективно застосовувати наукові методи в практиці. Зокрема, якість написання дисертацій вимагає глибокого розуміння та здатності застосовувати науково обґрунтовані методи дослідження. Самостійне проведення досліджень дозволяє студентам не лише засвоїти теоретичні знання, а й розвивати практичні навички, необхідні для вирішення актуальних проблем у психології.

Крім того, використання наукових методів дослідження в контексті самостійної роботи допомагає зменшити вплив перманентної кризи в психології. Відсутність чіткого розмежування між науковими, паранауковими та псевдонауковими підходами у психології часто призводить до суперечливих теорій і методів. Однак за умови застосування науково обґрунтованих методів у навчальному процесі та дослідженнях, здобувачі одержують необхідні навички для критичного аналізу і вирішення цих проблем, що сприяє не тільки підвищенню якості освіти, а й зменшенню ризику поширення не наукових теорій і методів, що, в свою чергу, сприяє зменшенню перманентної кризи у психології.

3. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

В період роботи над обґрунтуванням проблеми дослідженням використовувалися такі методи [2; 5; 8]:

1. *Загальнотеоретичні методи*: аналіз наукової літератури та метааналіз, що дозволяють зібрати й систематизувати дані про різні парадигми, школи та теорії, які існують в психології, а також дослідити, котрі з них є більш або менш науковими; метааналіз дозволяє оцінити ефективність і наукову валідність різних підходів на основі широкого набору досліджень; узагальнення фактів і теорій дисертацій; порівняльний аналіз; систематизація інформаційного контенту. Філософський підхід дозволяє розглядати наукову кризу в контексті філософії науки, зокрема через призму таких понять, як фальсифікація (Карл Поппер), науковий прогрес і зміни в парадигмах (Томас Кун), що дає змогу глибше аналізувати, як в психології відбувається зміна наукових парадигм і чому певні теорії або методи не можуть бути підтверджені або спростовані.

2. *Крос-культурні та міждисциплінарні дослідження*: аналіз різних культурних підходів до психології та порівняння з іншими науками допомагає з'ясувати, які принципи або методи психології є універсальними, а які залежать від культурного контексту або міждисциплінарних зв'язків, що дозволяє оцінити ступінь «кризовості» у різних підходах до психології в залежності від контексту.

3. *Емпіричні методи*: спостереження, психодіагностика за допомогою методики «Діагностика лідерських здібностей» Е. Жарикова та Е. Крушельницького (адаптована для україномовного використання О. Кокуном зі співавторами) та методики «Шкала мотивації до науково-дослідної діяльності» (розроблена для аспірантів), тестування, опитування, бесіди, аналіз продуктів діяльності та метод незалежних оцінок.

4. *Інтерв'ю та анкетування серед психологів*: проведення інтерв'ю або анкетування серед фахівців може допомогти виявити суб'єктивні оцінки різних теорій та методів, зрозуміти, які труднощі вони бачать у розвитку психології, а також оцінити сприйняття «кризи» з боку професіоналів.

5. *Контент-аналіз психологічних публікацій*: оцінка змісту наукових статей, монографій та дисертацій дозволяє визначити, наскільки конкретні підходи відповідають науковим стандартам, чи є у них наукові помилки, чи застосовуються правильні методи дослідження, і чи підтримуються вони емпіричними даними.

6. *Статистичну обробку результатів дослідження* здійснено за допомогою ліцензованого пакета Statistica 17.0 for Windows. Для аналізу даних використано методи непараметричної статистики, зокрема методику перевірки вірогідності відмінностей за критерієм χ^2 Пірсона та коефіцієнт кореляції рангу Спірмена для визначення статистичної залежності між двома змінними.

4. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою визначення іншомовної компетентності засобами ІІТ-технологій у здобувачів освіти нами було задіяно 195 аспірантів за різними спеціальностями, які навчаються в 2024 – 2025 навчальному році у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (далі Університет). Дослідно-експериментальна робота, проведена для перевірки результативності формування якісної підготовки (підвищення вмотивованості та лідерської позиції здобувачів щодо покращення якості досліджень) здобувачів освіти в освітньому середовищі Університету. Вік учасників експерименту 18-35 років. Всі учасники перед початком дослідження проінформовані про умови участі в анкетуванні й дали згоду на його проведення.

Об'єднану експериментальну групу (ЕГ) становили майбутні науковці Університету, серед яких здобувачі освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки (38 осіб), спеціальності 014 Середня освіта (математика) (8 осіб), спеціальності Середня освіта (хімія) (8 осіб), спеціальності 015 Професійна освіта (42 особи), спеціальності 017 Фізична культура і спорт (23 особи), спеціальності 032 Історія та археологія (23 особи), спеціальності 053 Психологія (21 особа), спеціальності 103 Науки про Землю (2 особи), спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування (30 особи). Професійна компетентність досліджуваної групи вимірюється через їхні показники під час опитування, які складають оцінку фахової компетентності, що включає наявність у здобувачів системи знань про особливості, можливості та обмеження технічних засобів експериментальних досліджень, які сприяють автоматизації інформаційних процесів. Крім того, важливим компонентом є вміння інтерпретувати інформацію іноземною мовою, що є необхідним для професійної діяльності в освітньому середовищі. Здатність приймати обґрунтовані рішення щодо вибору професійної спеціалізації також є важливою складовою професійної компетентності, оскільки це дозволяє аспірантам ефективно орієнтуватися в різноманітних галузях психології та визначати своє подальше професійне спрямування. Оцінювання є ймовірнісним і тому потребує подальших психодіагностичних інтерпретацій.

Експериментальною вибіркою осіб були майбутні науковці, які навчаються за освітньо-науковою програмою відділу аспірантури і докторантури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Психодіагностичні анкетування та інтерв'ювання проводилися восени 2024 року з метою збирання даних для дослідження. Для забезпечення достовірності результатів було складено репрезентативну вибірку учасників, що дозволяє зробити висновок про відповідність вибірки, яка адекватно відображає характеристику досліджуваної проблеми, забезпечуючи тим самим наукову валідність і точність отриманих результатів. Репрезентативність вибірки обумовлена результатами дослідження, підвищуючи їх наукову значимість.

За допомогою методики «Діагностика лідерських здібностей» Е. Жарикова та Е. Крушельницького (адаптована для україномовного використання О. Кокуном зі

співавторами) була проведена психодіагностика лідерських здібностей для визначення здатності щодо вибору пріоритетних рис, вмінь та навиків у написанні дослідницької роботи. Встановлено, що більшості аспірантам властивий середній (113 (58%) осіб) і високий (57 (29%) осіб) рівень вираженості лідерських якостей та менше процентне співвідношення має слабкість у вираженості їх лідерських позицій і надмірність.

Результати діагностики лідерських здібностей виявили, що 13% аспірантів покладаються на допомогу своїх консультантів у процесі написання експериментальних робіт, що свідчить про недостатній розвиток самостійності в науковій діяльності. Середній рівень лідерських якостей указує на те, що хоча деякі аспіранти демонструють здатність до виконання завдань і беруть на себе певний обсяг відповідальності, активність і лідерство в їхній роботі все ж залишаються на помірному рівні. Високий рівень лідерських якостей проявляється в схильності до пошуку нових рішень і активній участі в дослідницькому процесі, що свідчить про їх схильність до незалежної наукової діяльності та ініціативність (табл. 2, рис. 3).

Таблиця 2

**Результати групи досліджуваних щодо вираженості
лідерських здібностей аспірантів**

Спеціальності	Кількість осіб	Ступінь вираженості лідерських якостей					
		Низький		Середній		Високий	
		Абс. Кі-ть	%	Абс. Кі-ть	%	Абс. Кі-ть	%
011 Освітні, педагогічні науки	38	12	40,0	16	53,7	10	33,3
014 Середня освіта (математика)	8	2	25,0	5	62,5	3	37,5
Середня освіта (хімія)	8	2	25,0	5	62,5	3	37,5
015 Професійна освіта	42	8	19,0	24	57,0	10	24,0
017 Фізична культура і спорт	23	3	13,0	9	39,0	11	48,0
032 Історія та археологія	23	4	17,0	12	52,0	7	30,0
053 Психологія	21	3	14,3	10	47,6	8	38,1
103 Науки про Землю	2	--	--	1	50,0	1	50,0
281 Публічне управління та адміністрування	30	23	7	25	42	9	15
Всього	195	25	13,0	113	58,0	57	29,0

Результати засвідчують те, що хоча деякі аспіранти не проявляють достатньо лідерських якостей та ініціативи в науково-дослідницькій діяльності, їхні загальні показники вказують на високий рівень психологічної значущості дослідження, що підтверджує гіпотезу дослідження, адже вони мають необхідні знання та навички для здійснення наукової роботи, попри певні труднощі в прояві активності та лідерства. Від того розуміємо, що науковий консультант може надати необхідну підтримку та керівництво, допомагаючи аспірантам реалізувати їхній науковий потенціал. Високі показники професійної компетентності вказують на те, що відсутність високої ініціативності (компетентність наукового консультанта) в управлінні дослідженням і виявлення деякої пасивності в низці аспектів, обумовлені ґрунтовними знаннями та розумінням наукового апарату дослідження відповідної спеціальності, що важливо для якості освіти та, в свою чергу, підтверджує їхню спроможність виконувати його на високому рівні, навіть попри дещо неудосягнені прояви лідерства та самостійності.

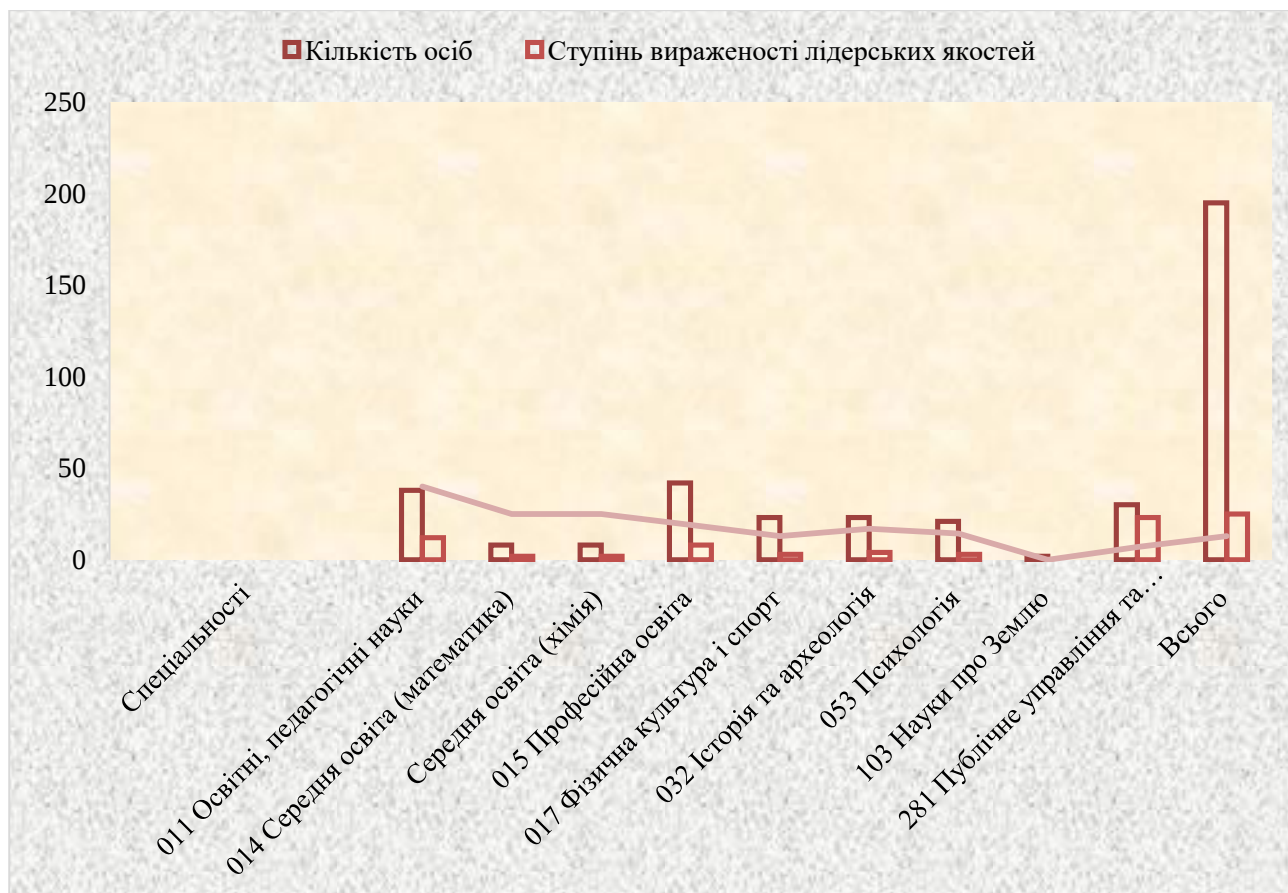

Рис. 3. Ступінь вираженості лідерських здібностей аспірантів

Таким чином, аспіранти, попри недостатню лідерську активність, демонструють високу професійну компетентність та глибокі знання, що гарантує успішне виконання наукової роботи. Науковий консультант відіграє ключову роль у підтримці, а високі показники компетентності підтверджують здатність до якісної роботи. Отже, професіоналізм є ключовим фактором успіху в контексті проведення наукового дослідження.

Методика «Шкала мотивації до науково-дослідної діяльності» (розроблена для аспірантів) урахує особливості науково-дослідної діяльності, яка дає змогу оцінити, як різні мотиваційні фактори (академічні, соціальні, фінансові, психологічні) впливають на продуктивність аспірантів у проведенні експериментальних досліджень. Для обґрунтування вмотивованості аспірантів під час проведення експериментальних досліджень варто додати кількісні показники, що дозволяють оцінити рівень їхньої мотивації та вплив на результати досліджень:

1. Показники участі в наукових проєктах та публікаціях: 165 (85%) аспірантів в Університеті мають високу мотивацію до досліджень, адже активно беруть участь в наукових проєктах і публікують результати своїх досліджень у рецензованих наукових журналах. У випадку низької мотивації цей показник може бути значно нижчим (напр., лише 50%).

2. Кількість наукових досліджень, проведених аспірантами: аспіранти з високим рівнем мотивації проводять в середньому 3-4 дослідження на рік, порівняно з 1-2 дослідженнями у аспірантів з низьким рівнем мотивації. В Університеті ці показники становлять високу позначку – 143 (73,7%) особи.

3. Рівень успішності виконання експериментів. Аспіранти мають високу мотивацію – близько 175 (90%) осіб успішно завершують експериментальні дослідження в рамках заданого часу та з відповідною кількістю коректних результатів. В аспірантів з низькою мотивацією цей показник становить лише 60-70%.

4. Час, витрачений на дослідження. Аспіранти з високою мотивацією проводять роботу в середньому 20-30 годин (167 (86%) осіб) на тиждень над дослідженням, тоді як аспіранти з низькою мотивацією витрачають лише 10-15 годин на тиждень.

5. Залучення до міжнародних конференцій і семінарів: високовмотивовані аспіранти в середньому презентують свої дослідження в 2-3 виданнях категорії Б та міжнародних і вітчизняних наукових конференціях на рік (140 (72%) осіб). У аспірантів з низьким рівнем мотивації цей показник значно менший, а іноді взагалі відсутній.

Дослідження показало, що в експериментальній групі аспірантів не було статистично значущих відмінностей щодо професійної компетентності. Водночас спостерігалось значне її підвищення в освітньому середовищі Університету. Критерій Пірсона щодо виявлення статистично значущих відмінностей ($p < 0,01$) між учасниками групи на завершальному етапі дослідження, підтверджує ці ефекти.

Таким чином, кількісні показники вмотивованості аспірантів включають частоту участі в наукових проєктах, кількість публікацій, успішність виконання досліджень, витрачений час на дослідження та участь у міжнародних наукових заходах. Вони демонструють важливість мотивації для ефективного проведення експериментальних досліджень і досягнення наукових результатів.

Роль закладу вищої освіти в розвитку лідерських якостей та вмотивованості майбутніх викладачів полягає в створенні умов для розвитку особистісної активності студентів. Освітнє середовище має забезпечувати співпрацю між навчальним закладом і аспірантами, сприяючи їх професійному розвитку. Активізація лідерських якостей вимагає впровадження психолого-педагогічних заходів, таких як створення бази «технологій лідерства», підбір психодіагностичних інструментів, організація майстер-класів, тренінгів та програм для лідерів. Важливою умовою є особистісно орієнтована модель співпраці між викладачем і аспірантом для подальших досліджень у цій сфері. Отже, заклад вищої освіти відіграє вирішальну роль у формуванні лідерських якостей майбутніх викладачів, створюючи сприятливе середовище для їхнього особистісного та професійного розвитку.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження демонструє, що проблема кризи в психологічних дослідженнях є актуальною і має вплив на підготовку майбутніх науковців. Однак, результати дослідження підтверджуючи гіпотезу, показують, що навіть за наявності труднощів з лідерством, висока професійна компетентність є ключовим фактором для успішної наукової діяльності. Результати дослідження підкреслюють важливість ґрунтовних знань та розуміння наукового апарату для якості освіти. Навіть за наявності деяких недоліків у лідерстві, аспіранти здатні виконувати наукову роботу на високому рівні завдяки своїй професійній компетентності.

Від того розуміємо, що професійна компетентність аспірантів є інтегральною характеристикою, яка відображає їхню здатність ефективно здійснювати науково-дослідну та науково-педагогічну діяльність на високому рівні. Вона включає глибокі теоретичні знання, зокрема, розуміння основних концепцій, теорій та методології своєї наукової галузі й знання сучасних тенденцій та напрямків розвитку науки. Серед ключових науково-дослідних навичок здобувачів третього рівня вищої освіти варто відзначити такі як вміння формулювати наукові проблеми, планувати та проводити дослідження; володіння методами збору, обробки та аналізу даних; здатність інтерпретувати результати досліджень і робити наукові висновки. Компетентнісний рівень комунікативних навичок характеризує здатність особистості ефективно спілкуватися з колегами, студентами та науковою спільнотою; здатність публічно виступати та презентувати результати досліджень; вміння вести наукову дискусію, що обумовлено в дослідженні вмінням ефективно використовувати час та ресурси, спростовує перманентність кризових явищ у психологічній науці. Врешті, дотримання етичних норм та принципів наукової діяльності й відповідальність за достовірність і якість наукових результатів виділяє професійну компетентність аспірантів, як ключовий фактор для їхнього успішного навчання в аспірантурі та подальшій науковій кар'єрі.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на поглиблене вивчення аспектів академічної доброчесності в наукових психологічних дослідженнях, а також на вивчення впливу менторства та наукового керівництва щодо формування лідерських якостей майбутніх викладачів та науковців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Vizniuk I. M., Dolynna A. S., Dolynnyi S. S., Palamarchuk O. M. Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitho-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv. *Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia*, 2023. V. 1(28). P. 76-84.
- [2] Бібік Н. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 7–25. <https://surl.li/gqklwo> . (дата звернення: 01.03.2025)
- [3] Візнюк І. М. Поліщук А.С. Формування ІТ-компетентності майбутніх магістрів як психолого-педагогічна проблема. *Психологічні перспективи*. 2021. Вип. 37. С. 23-39.
- [4] Візнюк І.М., Буглай Н.М., Куцак Л.В., Поліщук А.С., Киливник В.В. Використання штучного інтелекту в освіті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць, 2021. Вип. 59. С. 14-22.
- [5] Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю., Ільницька Т.С., Опушко Н.Р., Плахотнюк Г.М. Роль цифрових технологій навчання в епоху цивілізаційних змін. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 2021. Вип. 62. С. 28-38.
- [6] Закон України «Про вищу освіту». 2014. Відомості Верховної Ради (ВВР). С. 37-38, URL: <https://surl.li/ptezdvt> (дата звернення: 01.03.2025)
- [7] Калюжна Н. Упровадження принципів відкритого доступу в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері, 2023. Вип. 6(1). С. 149-159.
- [8] Лазаренко Н., Візнюк І. Моніторинг забезпечення якості професійної освіти педагогів в контексті євроінтеграції. *Comparative Professional Pedagogy*, 2023. Вип. 13(1), С. 11–19.
- [9] Слушний О., Хамська Н., Акімова О., Коломієць А. та Громов І. Освітній проект «Педагогічний інсайт» як технологія особистісно-педагогічного становлення майбутнього вчителя. *Суспільство. Інтеграція. Освіта*. Матеріали міжнародної наукової конференції, 2020. Вип. 4. С. 635-645.
- [10] Спірін О.М. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2009. 5(13). С. 57-59.

MODERN TRENDS IN THE METHODOLOGY OF SCIENTIFIC PSYCHOLOGICAL RESEARCH

Vizniuk Inessa Mykolaivna

Doctor hab of Psychology, Professor,
Professor of the Department of Psychology and Social Work
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-6538-7742
innavisnyuk@gmail.com

Dolynnyi Serhii Serhiiovych

Doctor of Philosophy (PhD),
Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-3555-5818
dolynnyis@gmail.com

Dolynna Anna Serhiivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of World History,
Head of the Department of Postgraduate and Doctoral Studies
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-8500-534X
anna_polishchukpas@ukr.net

Abstract. Modern trends in the methodology of scientific psychological research are characterized by an increasing use of quantitative methods, including big data and neuroscience, in parallel with the development of qualitative approaches such as phenomenological studies and discourse analysis. Particular attention is paid to the combination of quantitative and qualitative methods, as well as ethical aspects of research. Open science is becoming a key trend, promoting transparency and reproducibility of results. Research is aimed at deepening the understanding of mental processes, taking into account the impact of digital technologies and the need for practical application of results in various spheres of life.

The study revealed the relevance of the crisis problem in psychological research, which affects the training of future scientists. However, even in the presence of difficulties, the high professional competence of postgraduate students is a key factor for successful scientific activity. The results emphasize the importance of thorough knowledge and understanding of the scientific apparatus. Professional competence of postgraduate students is defined as an integral characteristic that includes deep theoretical knowledge, research, communication and organizational skills, as well as adherence to academic integrity. The study refutes the permanence of crisis phenomena in psychological science, demonstrating that a high level of professional competence is the key to a successful scientific career for postgraduate students.

Modern psychological research should focus on the application of scientific methods to ensure objectivity and reliability of knowledge. The use of psychological experiments, statistical analysis and evidence-based practice allows for the establishment of patterns and ensures the repeatability of results, which are key characteristics of science. Abandoning scientific methods puts psychology at risk of losing its status as a scientific discipline, as without a clear system of verification of claims, its theories and methods remain in doubt.

Keywords: methodology of psychological research, scientific psychological research, modern trends, contemporary trends, current trends, ethical aspects, unification of methodological approaches, quality of education

References (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] I. M. Vizniuk, A. S. Dolynna, S. S. Dolynnyi, and O. M. Palamarchuk, "Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvitho-profesiinii sferi diialnosti aspirantiv", *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, no. 1(28), pp. 76–84, 2023.
- [2] N. Bibik, *Kompetentnistyi pidkhit u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy*. Kyiv, 2004, pp. 7–25. [Online]. Available: <https://surl.li/gqklwo>
- [3] I. M. Vizniuk and A. S. Polishchuk, "Formuvannia IT-kompetentnosti maibutnikh mahistriv yak psykholohopedahohichna problema", *Psykholohichni perspektyvy*, no. 37, pp. 23–39, 2021.
- [4] I. M. Vizniuk et al., "Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti", in *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, 2021, no. 59, pp. 14–22.
- [5] R. S. Hurevych et al., "Rol tsyfrovyykh tekhnologii navchannia v epokhu tsyvilizatsiinykh zmin", *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, no. 62, pp. 28–38, 2021.
- [6] Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu", 2014, no. 37–38. [Online]. Available: <https://surl.li/ptezdv>
- [7] N. Kaliuzhna, "Uprovadzhennia pryntsyviv vidkrytoho dostupu v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku", *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnologii v sotsiokulturnii sferi*, vol. 6, no. 1, pp. 149–159, 2023.
- [8] N. Lazarenko and I. Vizniuk, "Monitorynh zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity pedahohiv v konteksti yevrointehratsii", *Comparative Professional Pedagogy*, vol. 13, no. 1, pp. 11–19, 2023.
- [9] O. Slushnyi et al., "Osvitnii proekt 'Pedahohichniy insait' yak tekhnolohiia osobystisno-pedahohichnoho stanovlennia maibutnoho vchytelia", in *Suspilstvo. Intehratsiia. Osvita. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*, 2020, vol. 4, pp. 635–645.
- [10] O. M. Spirin, "Informatsiino-komunikatsiini ta informatychni kompetentnosti yak komponenty systemy profesiino-spetsializovanykh kompetentnostei vchytelia informatyky", *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, vol. 5, no. 13, pp. 57–59, 2009.